

KONFERENSIYALAR UZ

— ANJUMANLAR PLATFORMASI

O'ZBEKISTON – 2030: INNOVATSIYA, FAN VA TA'LIM ISTIQBOLLARI

**III RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYA MATERIALLARI**

IYUL, 2025-YIL

O‘ZBEKISTON — 2030: INNOVATSIYA, FAN VA TA’LIM ISTIQBOLLARI

**III RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYASI MATERIALLARI**

2025-yil, iyul

TOSHKENT-2025

ISBN 978-9910-09-222-0

O‘ZBEKISTON – 2030: INNOVATSIYA, FAN VA TA’LIM ISTIQBOLLARI. III Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – Toshkent: Scienceproblems team, 2025. – 49 bet.

Elektron nashr: <https://konferensiyalar.uz>

Konferensiya tashkilotchisi: “Scienceproblems Team” MChJ

Konferensiya o‘tkazilgan sana: 2025-yil, 10-iyul

Mas’ul muharrir:

Isanova Feruza Tulqinovna

Annotatsiya

Mazkur nashrda “O‘zbekiston — 2030: innovatsiya, fan va ta’lim istiqbollari” nomli I Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi doirasida taqdim etilgan ilmiy maqolalar to‘plami jamlangan. Unda O‘zbekistonning turli oliy ta’lim va ilmiy-tadqiqot muassasalari, tarmoq tashkilotlari, mustaqil tadqiqotchilar tomonidan taqdim etilgan ijtimoiy-gumanitar, iqtisodiyot, huquq, biologiya, tibbiyot va boshqa sohalarga oid maqolalar kiritilgan. Maqolalarda ilm-fanning zamonaviy yo‘nalishlari, innovatsion texnologiyalar, ta’lim islohotlari hamda barqaror taraqqiyotga oid masalalar muhokama qilingan. To‘plam akademik izlanishlar, amaliy tajribalar va ilmiy xulosalarni birlashtirgan holda, fanlararo integratsiyani chuqurlashtirish va ilmiy hamkorlikni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: ilmiy-amaliy konferensiya, innovatsiya, fan va ta’lim, O‘zbekiston 2030, barqaror rivojlanish, ilmiy izlanishlar, fanlararo integratsiya, ilmiy hamkorlik, texnologik taraqqiyot, zamonaviy ta’lim.

ISBN 978-9910-09-222-0

Barcha huquqlar himoyalangan.

© Scienceproblems team, 2025-yil

© Mualliflar jamoasi, 2025-yil

MUNDARIJA

TEXNIKA FANLARI

G`ulomov Ibrohim

MANG`IT NA`MOYONIDAN OLINGAN NIOBIY VA TANTAL SAQLAGAN MA`DANLARNI

BOYITISH.....4-10

TARIX FANLARI

Xolova Umida, Jalolova Zarina

MA`RIFATPARVARLIK RUHI VA AYOL OBRAZINING YUKSALISHI: DILSHODI BARNO

NIGOHIDA 11-14

Sobirov Sardorbek

YETTISHAHAR DAVLATI ASOSCHISI YOQUBBEK BADAFLAT FAOLIYATIGA

BIR NAZAR..... 15-19

FALSAFA FANLARI

Mamadiyarova Malika

OILAVIY QADRIYATLARNING AXLOQIY XUSUSIYATI 20-22

FILOLOGIYA FANLARI

Xudoynazarova O`g`lonoy

TIBBIY DISKURDA DINIY BARQAROR BIRIKMALAR 23-25

Abdukaxarova Gulnoza

O`ZBEK TILIDA IQTISODIY ANGLISIZMLARNING SHAKLLANISHIGA TA`SIR

ETUVCHI OMILLAR 26-28

Mustafayev Ozod

O`ZBEKISTONDA "RAQAMLI (INTERAKTIV) ADABIYOT" MUHITINING SHAKLLANISHI VA

ADABIY ASARLARNING ONLAYN PLATFORMALARDAGI EVOLUTSIYASI 29-32

YURIDIK FANLARI

Allamberganova Farida

ISTE`MOLCHI HUQUQLARINI HIMOYA QILISHDA ROMAN-GERMAN VA ANGLO-SAKSON

HUQUQIY TIZIMLARIDAGI O`ZIGA XOS XUSUSIYATLAR 33-40

PEDAGOGIKA FANLARI

Rasulov Erkin

KOGNITIV HAMDA METAKOGNITIV FAOLIYATLAR O`RTASIDAGI BOG`LIQLIK VA ULARNI

RIVOJLANTIRISH USULLARI 41-45

PSIXOLOGIYA FANLARI

Smetova Gulzar

TIBBIYOT XODIMI FAOLIYATIDA PSIXOLOGIK BILIMLARNING AHAMIYATI..... 46-48

YURIDIK FANLAR

ISTE'MOLCHI HUQUQLARINI HIMOYA QILISHDA ROMAN-GERMAN VA ANGLO-SAKSON HUQUQIY TIZIMLARIDAGI O'ZIGA XOS XUSUSIYATLAR

Allamberganova Farida Bazarbay qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti "Biznes huquqi" yo'nalishi magistranti

Email: faridaallamberganova98@gmail.com

Tel: +998 99 752 81 98

Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya. Mazkur tezisda iste'molchi huquqlarini huquqiy himoya qilish masalasiga ikki asosiy huquqiy tizim – roman-german va anglo-sakson yondashuvlari asosida chuqur tahliliy qarash bildirilgan. Xususan, elektron tijorat munosabatlarida iste'molchilarning manfaatlarini kafolatlashda bu ikki tizim o'rtasidagi asosiy farqlar – huquq manbalarining ustuvorligi, normativ qat'iylik, sud pretsedentlariga asoslangan dinamizm va davlat regulyatorlarining ishtiroki – izchil yoritilgan. Yevropa Ittifoqi, Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya, AQSh va Kanada tajribasi asosida axborot berish majburiyati, shartnoma shartlarining adolatliligi, ongli rozilik, kollektiv da'vo va ODR/ADR mexanizmlarining o'rni ochib berilgan. Shu asosda O'zbekiston Respublikasida iste'molchi huquqlarini elektron tijorat doirasida yanada samarali muhofaza qilish uchun tizimli va gibrid yondashuvlar asosidagi huquqiy strategiya ishlab chiqish zarurligi asoslangan.

Kalit so'zlar: iste'molchi huquqlari, elektron tijorat, roman-german huquqiy tizimi, anglo-sakson tizimi, normativ tartib, sud pretsedenti, axborot berish majburiyati, ongli rozilik.

SPECIFIC FEATURES OF THE ROMAN-GERMAN AND ANGLO-SAXON LEGAL SYSTEMS IN THE PROTECTION OF CONSUMER RIGHTS

Farida Allamberganova Bazarbay qizi

Master's student in Business Law, Tashkent State University of Law

Annotation. This thesis provides an in-depth analytical discussion of the legal protection of consumer rights based on two major legal systems: the Roman-German and Anglo-Saxon traditions. In particular, it highlights the significant differences between these systems in ensuring consumer protection in electronic commerce relations – such as the dominance of legal sources, normative rigidity, case law-based dynamism, and the role of regulatory authorities. Drawing on the experiences of the European Union, Germany, France, the United Kingdom, the United States, and Canada, the paper analyzes such mechanisms as mandatory information disclosure, fairness of contract terms, informed consent, class actions, and ODR/ADR procedures. Based on this analysis, the necessity of developing a hybrid and system-based legal strategy to ensure more effective protection of consumer rights in Uzbekistan's electronic commerce sector is substantiated.

Key words: consumer rights, electronic commerce, Roman-German legal system, Anglo-Saxon system, normative regulation, legal precedent, information disclosure obligation, informed consent.

DOI: <https://doi.org/10.47390/978-9910-09-222-0/uzb-08>

KIRISH.

Huquqiy tizimlar – bu muayyan jamiyatda huquq yaratish, tatbiq etish va ijro etishning institutsional asoslari va tarixiy-huquqiy yondashuvlar majmuasidir. Turli mamlakatlarda iste'molchi huquqlarini himoya qilish bo'yicha qo'llanilayotgan mexanizmlar va uslublari, ularning mansub bo'lgan huquqiy tizimiga bevosita bog'liq. Xususan, elektron tijorat munosabatlarida iste'molchilar manfaatlarini ishonchli himoya qilish masalasida roman-german va anglo-sakson huquqiy tizimlarida shakllangan yondashuvlar o'rtasida sezilarli tafovutlar mavjud. Ushbu tizimlar o'rtasidagi asosiy farqlar, bir tomondan, huquq

manbalarining ustuvorligi, ikkinchi tomondan esa, huquqni qo'llash amaliyoti va sud hokimiyatining roli bilan belgilanadi.

Roman-german tizimi, ayniqsa Yevropa mamlakatlariga xos bo'lib, iste'molchi huquqlarini himoya qilishda qat'iy normativ tartibni asosiy vosita sifatida belgilaydi. Bu tizimda me'yoriy hujjatlar – kodekslar, qonunlar va reglamentlar huquqning asosiy manbai bo'lib xizmat qiladi [1]. Mazkur tizimda qonunchilik orqali aniq tartibga solingan iste'molchi huquqlari keng ko'lamda kodifikatsiyalangan shaklda mavjud bo'ladi.

Anglo-sakson tizimi esa, asosan Buyuk Britaniya, AQSh va Kanada kabi davlatlarda amalda bo'lib, sud pretsedentlariga asoslanadi. Bu yondashuvda iste'molchilar manfaatlarini himoya qilish bo'yicha asosiy qoidalar ko'pincha amaliy sud qarorlari asosida shakllanadi. Natijada, iste'molchi huquqlari evolyutsion rivojlanish yo'li bilan, sud amaliyotining dinamikasi asosida o'zgaradi va takomillashadi [2].

Iste'molchi huquqlarining asosiy prinsiplarini shakllantirishda har bir huquqiy tizim o'zining tarixiy rivojlanishi, iqtisodiy modeli va sud-huquqiy amaliyotiga asoslangan yondashuvlarni ilgari suradi. Roman-german tizimi — Fransiya, Germaniya va Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida keng tarqalgan bo'lib — normativ-huquqiy aktlar orqali aniq va kodifikatsiyalangan normalarni asos qiladi. Anglo-sakson huquqiy tizimi esa, asosan, Buyuk Britaniya, AQSh, Kanada kabi davlatlarda amal qilgan holda, sud qarorlariga tayanadigan pretsedent huquqi orqali rivojlangan.

Roman-german tizimida iste'molchilar huquqlari qator tamoyillarga asoslanadi. Avvalo, **iste'molchining axborot olish huquqi** — ya'ni tovar yoki xizmatlar haqida to'liq, aniq va noto'liq bo'lmagan ma'lumotlar taqdim etilishi talabi — fundamental tamoyil hisoblanadi. Masalan, Yevropa Ittifoqining 2011/83/EU-sonli Direktivasi sotuvchiga iste'molchiga shartnoma tuzishdan oldin barcha kerakli ma'lumotlarni (narx, yetkazib berish muddati, qaytarish shartlari) taqdim etishni majburiyat sifatida yuklaydi [3]. Bu, o'z navbatida, shartnomani ongli va mustaqil tanlov asosida tuzishga imkon beradi. Bundan tashqari, **masofaviy shartnomalardan voz kechish huquqi**, ya'ni "right of withdrawal", 14 kunlik muddatda hech qanday sabab ko'rsatmasdan bekor qilish imkoniyatini beradi. Bu prinsip iste'molchini shoshilinch yoki bosim ostida qabul qilingan qarorlardan himoya qilishga qaratilgan.

Anglo-sakson tizimida esa, iste'molchi huquqlarining asosiy prinsiplaridan biri — **"implied terms"** ya'ni qonun asosida shartnomaga kiritilgan majburiy shartlar hisoblanadi. Buyuk Britaniyada bu prinsiplar *Consumer Rights Act 2015* orqali mustahkamlangan bo'lib, tovarlar "sifatli bo'lishi", "ishlashga yaroqli bo'lishi" va "maqsadga muvofiq bo'lishi" talablariga javob berishi kerak [4]. Ushbu shartlar sud amaliyoti orqali aniqlik kasb etgan bo'lsa-da, hozirda ular qonunchilikda ham aniq ko'rsatib o'tilgan. Bundan tashqari, anglo-sakson tizimi **iste'molchining ongli roziligi** prinsipiga alohida urg'u beradi. Ayniqsa, raqamli mahsulotlar va xizmatlar bilan bog'liq hollarda, foydalanuvchining roziligi ochiq, tushunarli va faol harakat orqali bildirilgan bo'lishi shart [5]. Shuningdek, bu tizimda iste'molchi manfaatlarini himoya qilishda **adolatlilik** ("reasonableness") va **nisbatan yumshoq me'yoriy yondashuv** muhim o'rin tutadi.

Yevropa tizimida davlatning normativ rolga tayanish kuchli bo'lsa, anglo-sakson tizimida **sudlar orqali huquqni shakllantirish** muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, AQSh tajribasida

collective redress (omnaviy da'volar) yoki **class action** mexanizmlari yordamida bir guruh iste'molchilar o'z manfaatlarini sudda birgalikda himoya qilish imkoniyatiga ega. Bu usul, ayniqsa, yirik kompaniyalarga qarshi da'vo qo'zg'atishda samarali vosita hisoblanadi [6].

Shuningdek, anglo-sakson tizimi xalqaro elektron tijorat kontekstida muhim bo'lgan ODR (onlayn nizolarni hal qilish) va ADR (muqobil nizolarni hal qilish) mexanizmlarini rivojlantirishga katta e'tibor qaratgan. Bu usullar orqali iste'molchi shikoyatlarini sudga bormasdan, onlayn tarzda hal qilish imkoniga ega bo'ladi. Yevropa Ittifoqi ham bu borada ilg'or tajribani o'zlashtirib, 2013-yilda ODR platformasini ishga tushirgan.

Shu tariqa, har ikkala tizim ham iste'molchini markazga qo'ygan holda huquqiy himoya tamoyillarini shakllantirgan bo'lsa-da, ularning yondashuvlari va vositalari tubdan farq qiladi. Roman-german tizimi aniq va kodifikatsiyalangan me'yorlar orqali oldindan belgilangan himoya choralari nazarida tutsa, anglo-sakson tizimi esa moslashuvchan va amaliyotga yaqinroq bo'lgan individual yondashuvni afzal ko'radi. O'zbekiston qonunchiligi uchun esa, har ikki tizimning eng samarali jihatlarini uyg'unlashtirgan, milliy ehtiyojlarga moslashtirilgan me'yoriy yondashuv zarurdir.

Roman-german huquqiy tizimi doirasida iste'molchilar huquqlari aniq me'yoriy asoslar bilan mustahkamlangan bo'lib, ushbu tizimning asosiy yondashuvi normativ-huquqiy aktlar orqali huquq va majburiyatlarni qat'iy belgilashdan iboratdir. Bu tizimga xos bo'lgan huquqiy tartibotning birinchi o'ziga xos jihat — **huquqiy aniqlik va huquqiy ishonchlilik prinsiplaridir**. Iste'molchining axborot olish huquqi, shartnoma tuzishdan avval ma'lumot bilan tanishish imkoniyati, tovar yoki xizmatdan voz kechish imkoniyati qonunchilikda batafsil ko'rsatilgan bo'lib, bu prinsiplarga bevosita Yevropa Ittifoqi hujjatlarida keng o'rin berilgan [7].

Xususan, **iste'molchining axborotga bo'lgan huquqi** – roman-german tizimining tamal tamoyillaridan biridir. Bunga ko'ra, tovar yoki xizmatning muhim xususiyatlari, narxi, yetkazib berish muddati va xizmat ko'rsatish shartlari kabi barcha jihatlar shaffof va to'liq ochiqqlanishi shart. Bu tamoyil Yevropa Ittifoqi miqyosida majburiy sifatida joriy etilgan bo'lib, "2011/83/EU" Direktivasi orqali mustahkamlangan. Bunday huquqiy aniqlik iste'molchiga ma'lumot asosida ongli qaror qabul qilish imkonini yaratadi.

Bundan tashqari, **voz kechish huquqi** roman-german tizimi uchun muhim institut bo'lib, masofaviy shartnomalarga oid munosabatlarda, ayniqsa, elektron tijorat kontekstida alohida ahamiyatga ega. Direktivaga binoan, iste'molchi xarid qilingan mahsulotdan yoki buyurtma qilingan xizmatdan 14 kun ichida, hech qanday sabab ko'rsatmasdan, voz kechishga haqlidir. Bu esa, ularni onlayn shartnomalarning bir tomonlama risklaridan himoya qilishni ta'minlaydi [8].

Roman-german tizimida iste'molchilar manfaatlarini himoya qilishda **davlatning faol roli** alohida ajralib turadi. Ya'ni, normativ-huquqiy hujjatlar faqatgina umumiy prinsiplarni emas, balki har bir sohani tartibga soluvchi maxsus normalarni ham belgilab beradi. Misol uchun, Yevropa Ittifoqining "General Product Safety Directive" (2001/95/EC) hujjatida tovarlar iste'molchining sog'lig'i va xavfsizligiga xavf tug'dirmasligi kerakligi aniq bayon qilingan. Bunda ishlab chiqaruvchining majburiyatlari, nazorat qiluvchi organlarning vakolatlari ham batafsil ko'rsatiladi.

Shuningdek, bu tizimda **standartlashtirilgan shartnomalar** va **iste'molchining himoyalangan mavqei** asosiy prinsiplardan biri hisoblanadi. Ya'ni, sotuvchi yoki xizmat

ko'rsatuvchi bilan iste'molchi o'rtasidagi yuridik tenglik nazariy jihatdan mavjud bo'lsa-da, qonunchilik iste'molchini zaifroq tomon sifatida himoya qiladi. Shuning uchun ko'plab direktivalar, masalan, "Unfair Terms in Consumer Contracts Directive" (93/13/EEC), iste'molchining roziligisiz bir tomonlama shartlarni joriy etishni noqonuniy deb e'tirof etadi [9].

Roman-german tizimi elektron tijorat kontekstida ham zamonaviy yondashuvlarni o'zida mujassam etmoqda. Ayniqsa, 2019-yil qabul qilingan 770-sonli "Digital Content and Digital Services" Direktivasi raqamli kontent va xizmatlar bilan bog'liq iste'molchi huquqlarini mustahkamladi. Bu hujjatga ko'ra, xizmatda texnik nuqson bo'lsa, iste'molchi uni bepul bartaraf etishni yoki alternativ xizmat talab qilish huquqiga ega [10].

Umuman olganda, roman-german tizimi normativlik, institutsional kafolat va davlat tomonidan tartibga solinish jihatidan kuchli tizim bo'lib, elektron tijoratda iste'molchini ko'proq huquqiy protseduralar orqali himoya qilishga intiladi. Ayniqsa, me'yorlarning oldindan belgilangani, har tomonlama himoya mexanizmlarining mavjudligi va iste'molchi manfaati uchun qulay huquqiy muhit yaratish bu tizimning ustunliklaridandir. Shu bilan birga, bu tizimning nisbatan sust yondashuvi va yuqori darajadagi byurokratik yuklama iste'molchi va tadbirkorlar uchun ma'lum darajada murakkabliklar ham keltirib chiqarishi mumkin.

Anglo-sakson huquqiy tizimi (common law) konstitutsiyaviy huquqiy madaniyat, sud precedenti va amaliy yuridik yondashuvga asoslangan bo'lib, iste'molchi huquqlarining himoyasida sud amaliyoti, tortishuvlar asosida shakllangan qoidalar va har bir ishga individual yondashuv muhim o'rin egallaydi. Bu tizimda qonunlar umumiy prinsiplarga asoslanadi, lekin tafsilotlar va qo'llanilishi asosan sud qarorlari orqali shakllanadi. Masalan, Buyuk Britaniyada amal qiluvchi *Consumer Rights Act 2015* ushbu yondashuvning eng yorqin namunalaridandir.

Ushbu huquqiy tizimda **kontraktual javobgarlik** asosiy prinsiplardan biri hisoblanadi. Bu prinsipga ko'ra, har qanday elektron tijoratda ishtirok etayotgan iste'molchi va sotuvchi o'rtasida tuzilgan shartnoma asosiy yuridik asos sanaladi. Agar tovar yoki xizmat shartnoma shartlariga javob bermasa, xaridor uni qaytarish, almashtirish yoki xizmatdan voz kechish huquqiga ega bo'ladi [11]. Bu esa iste'molchi huquqlarining sodda va aniq me'yoriy asosda emas, balki amaliy huquqiy munosabatlar kontekstida himoyalanihini anglatadi.

Anglo-sakson tizimining yana bir muhim jihati – **proportsionallik va "reasonable expectation" (asosli kutish)** tamoyilidir. Sudlar har bir iste'molchi holatini alohida ko'rib chiqib, iste'molchining mahsulot yoki xizmatdan asosli ravishda nimani kutganini baholaydi. Bu esa iste'molchini nazariy himoyadan amaliy himoyaga o'tkazadi. Ayniqsa, AQShda "implied warranties" (undirilgan kafolatlar) instituti orqali sotuvchi, tovarning ma'lum maqsad uchun yaroqliligini kafolatlaydi, hatto bu to'g'ridan-to'g'ri shartnomada ko'rsatilmagan bo'lsa ham [12].

Axborotga bo'lgan huquq bu tizimda ham muhim o'rinda turadi. Masalan, AQShning *Truth in Advertising* aktlari va *Federal Trade Commission* [13] qoidalari orqali iste'molchiga mahsulot haqida yolg'on yoki chalg'ituvchi ma'lumot berilishi qat'iyan taqiqlanadi. Bu bilan iste'molchini noto'g'ri reklama, yashirin xarajatlar va noto'liq axborotdan himoya qilish nazarda tutiladi.

Shuningdek, **iste'molchi roziligining isboti** anglo-sakson tizimida sud jarayonlarida markaziy rol o'ynaydi. Har bir elektron bitimda foydalanuvchining ongli roziligi, harakatdagi

faolligi va axborotni anglab, o'z manfaatini ifoda etganligi isbotlanishi kerak. Bu, ayniqsa, shaxsiy ma'lumotlarni yig'ish va ulardan foydalanish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi.

Anglo-sakson tizimi doirasida muhim mexanizmlardan yana biri – **ODR/ADR (onlayn nizolarni alternativ hal etish)** tizimidir. Bu vositalar orqali iste'molchi va sotuvchi o'rtasidagi kichik miqdordagi elektron tijorat nizolari maxsus platformalar yordamida, sudgacha bormasdan hal etiladi. Bunday amaliy tizim Buyuk Britaniya, Kanada va AQShda keng joriy etilgan bo'lib, iste'molchi uchun arzon, tez va foydalanishga qulay huquqiy himoya vositasini ta'minlaydi [14].

Qiyosiy nuqtai nazardan qaraganda, roman-german tizimi normativ yondashuvga, har bir detallarni qonunlar bilan aniq belgilab qo'yishga asoslangan bo'lsa, anglo-sakson tizimi iste'molchining manfaatlarini sud amaliyoti orqali himoya qiladi. Birinchisi huquqiy aniqlikni ta'minlasa, ikkinchisi moslashuvchanlik, holatga mos yondashuv va amaliy samaradorlikni ta'minlaydi. Shu bilan birga, anglo-sakson tizimining ba'zi zaif jihatlari ham mavjud, jumladan, iste'molchi o'z huquqlarini himoya qilish uchun odatda yuridik maslahat yoki sudga murojaat qilishga majbur bo'ladi, bu esa vaqt va resurs jihatdan murakkablik tug'diradi.

Shunday qilib, O'zbekiston uchun ushbu tizimlarning har ikkisiidagi eng samarali yondashuvlarni uyg'unlashtirish zarur. Masalan, normativ asoslar orqali aniqlik yaratish bilan birga, sudlar orqali huquqni moslashuvchan tatbiq etish, ODR kabi zamonaviy alternativ nizolarni hal qilish mexanizmlarini joriy etish, iste'molchilar uchun haqiqiy, arzon va ishonchli himoya tizimini yaratishda muhim bo'lishi mumkin.

Roman-german huquqiy tizimi, ya'ni kontinental yurisdiksiya, iste'molchilar huquqlarini huquqiy himoya qilishda davlatning normativ tartibga solish vositalariga asoslangan yondashuvni namoyon etadi. Bu tizimga xos bo'lgan asosiy belgi – kodifikatsiyalashgan huquqiy bazaning ustuvorligidir. Mazkur tizimda iste'molchi huquqlari huquqiy normalar orqali qat'iy belgilab qo'yilgan bo'lib, davlat ushbu sohadagi munosabatlarga faol aralashuvni o'zining konstitutsiyaviy majburiyati sifatida ko'radi. Masalan, Germaniya Federativ Respublikasida "Iste'molchilarni himoya qilish to'g'risida"gi qonunlar majmuasi (§13 BGB) orqali har bir shaxs iste'molchi sifatida maxsus huquqiy maqomga ega bo'ladi va u bilan tuziladigan shartnomalar ham maxsus huquqiy tartibda baholanadi [15].

Kontinental yondashuvning o'ziga xosligi shundaki, unda shartnoma erkinligi prinsipining muayyan darajada cheklanishi iste'molchini zaif tomon sifatida qo'shimcha himoya qilish zaruratidan kelib chiqadi. Shu boisdan, masalan, Fransiya fuqarolik kodeksida ("Code civil") iste'molchiga nisbatan noaniq, tushunarsiz yoki noqonuniy shartlar avtomatik tarzda haqiqiy emas deb topiladi[16]. Bunday mexanizm Germaniyada ham mavjud bo'lib, Bundesgerichtshof (BGH) – Germaniya Federal Oliy sudi – 2006-yil 9-maydagi qarorida onlayn savdo platformasi tomonidan foydalanilgan standart shartni "iste'molchiga noxolis bosim" sifatida tan olgan [17].

Roman-german tizimida iste'molchi huquqlarini himoya qilishda shartnomaviy muvozanatni ta'minlash, axborot berish majburiyatining kengaytirilgan shaklda belgilanishi muhim o'rin tutadi. Masalan, Yevropa Ittifoqining 2011/83/EU-sonli Direktivasi kontinental yurisdiksiyaga mansub davlatlar uchun majburiy bo'lgan huquqiy asoslardan biri hisoblanadi. Mazkur direktiva asosida har bir iste'molchiga masofaviy shartnoma tuzishdan oldin tovar,

xizmat, narx, to'lov shartlari, qaytarish huquqi haqida aniq va to'liq axborot berilishi majburiy deb belgilangan [18].

Mazkur tizimda davlat idoralari tomonidan huquqni qo'llashdagi faol ishtirok ham muhim jihatlardan biridir. Iste'molchilarni himoya qiluvchi agentliklar va tarmoqlararo nazorat organlari (masalan, Fransiyada Direction générale de la concurrence, de la consommation et de la répression des fraudes – DGCCRF) iste'molchilarning arizalari asosida monitoring olib boradi va kerak bo'lsa, jarima choralari qo'llaydi [19]. Shu bilan birga, sud amaliyotida kollektiv da'volar (class actions) instituti keng qo'llanilmasa-da, ba'zi mamlakatlarda jamoaviy manfaatlarni ifoda etuvchi nodavlat tashkilotlar nomidan da'vo kiritish imkoniyati mavjud bo'lib, bu esa zaif tomon bo'lgan iste'molchini sud oldida qo'llab-quvvatlash mexanizmini mustahkamlaydi [20].

Nazariy nuqtai nazardan olganda, roman-german tizimi huquqiy pozitivizmga asoslanadi. Hans Kelsen tomonidan ishlab chiqilgan "pok huquq nazariyasi" (reine Rechtslehre) ushbu tizimda huquqning axloqiylikdan ajratilishi, lekin uning formal va ierarxik tuzilmasi muhim ahamiyatga ega ekanligini asoslaydi [21]. Shu bilan birga, huquqiy xavfsizlik va barqarorlik tamoyillariga sodiqlik, ayniqsa, elektron tijorat sohasida doimiy huquqiy yangiliklar kiritishda ehtiyotkorlik bilan yondashishga sabab bo'ladi.

Shunday qilib, roman-german huquqiy tizimi iste'molchi huquqlarini davlat tomonidan qat'iy tartibga solish orqali himoya qilishni afzal ko'radi. Bu tizimda qonun hujjatlari va sud qarorlari orqali huquqiy aniqlik ta'minlanadi, himoya esa shartnomaviy tengsizlikni yumshatish va zaif tomonni normativ vositalar bilan qo'llab-quvvatlash orqali amalga oshiriladi.

Shuningdek, roman-german huquqiy tizimining o'ziga xos jihatlardan yana biri bu isbotlash majburiyatining muvozanatli taqsimlanishidir. Ayniqsa iste'molchining ishonchini suiiste'mol qilish, noaniq yoki chalg'ituvchi axborot taqdim etish holatlarida, isbotlash vazifasi ko'pincha ishlab chiqaruvchi yoki sotuvchining zimmasiga yuklanadi. Bu yondashuv iste'molchining zaif tomon sifatida tan olinishiga asoslanadi, chunki u ko'pincha tovar yoki xizmat haqidagi texnik yoki yuridik ma'lumotlarga ega emas, shuningdek, zararni isbotlash imkoniyati cheklangan bo'ladi. Masalan, Germaniya Fuqarolik kodeksi (BGB)da 2014-yildagi o'zgartirishlarga muvofiq, agar iste'molchi shartnomani buzilishidan keyin 6 oy ichida da'vo qo'zg'atsa, noto'g'ri mahsulot yetkazib berilgani holatida ayb ishlab chiqaruvchida deb hisoblanadi, bu holat ishlab chiqaruvchini iste'molchiga nisbatan mas'uliyatli bo'lishga majbur etadi [22].

Fransuz huquqida esa iste'molchilarning "muddati o'tmagan kafolat" instituti orqali ularning manfaatlarini qo'llab-quvvatlash ko'zda tutilgan. 2016-yildagi "Code de la consommation"dagi islohotlar, iste'molchilarning raqamli mahsulotlar bo'yicha to'liq, aniq va tushunarli axborot olish huquqini kafolatlovchi me'yorlar bilan boyitildi. Bu islohotlar yevropacha consumer protection paradigmasining kuchayib borayotganini va elektron tijoratda ishonchli axborot muhitining yaratilishini ko'zda tutadi [23].

Bundan tashqari, roman-german tizimida davlat nazorati va markazlashtirilgan regulyatorlar faoliyati ham muhim o'rin tutadi. Xususan, Germaniyada iste'molchilarni himoya qiluvchi federatsiyalar davlat tomonidan moliyalashtirilgan bo'lib, ular monitoring yuritish,

da'vo bilan sudga murojaat qilish huquqiga ega. Bu kollektiv himoya usullari orqali ham iste'molchilar manfaatlarini samarali qo'llab-quvvatlash tizimi shakllangan.

Nazariy jihatdan esa roman-german tizimi yirik faylasuflar va yuristlar, xususan, Savigny, Jering va Kelsenlarning huquqiy konsepsiyalariga asoslanadi. Ularda huquq faqat shaxslararo munosabatlar tartibga solinadigan vosita emas, balki ijtimoiy adolat va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydigan me'zon sifatida talqin etiladi. Shu sababli iste'molchi huquqlari huquqning ijtimoiy funktsiyasi sifatida ko'riladi [24].

Shunday qilib, iste'molchi huquqlarini himoya qilish sohasida roman-german va anglo-sakson huquqiy tizimlari o'rtasidagi asosiy farqlar, ularning nazariy asoslari, huquqni qo'llash amaliyoti va institutsional yondashuvlar orqali yaqqol namoyon bo'ladi. Roman-german tizimi, ayniqsa Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida, huquqiy normativlarning kodifikatsiyalangan shaklga ega bo'lishi, davlat tomonidan kuchli regulyator nazorati, shuningdek, iste'molchilar manfaatlarini kafolatlovchi aniq va oldindan belgilangan qonuniy majburiyatlarning mavjudligi bilan ajralib turadi. Unda iste'molchi zaif tomon sifatida tan olinadi va ularning huquqlari normativ darajada, qat'iy kafolatlar orqali himoya qilinadi.

Aksincha, anglo-sakson tizimi, xususan Buyuk Britaniya, AQSh va Kanada misolida, sud amaliyoti, normalarning yurisprudentsiya orqali shakllanishi va "reasonable expectation" kabi yondashuvlarga tayanadi. Bu tizimda iste'molchi va sotuvchi o'rtasidagi munosabatlar ko'proq shartnoma erkinligi doirasida tartibga solinadi. Sud qarorlari ushbu munosabatlarda ustuvor manba bo'lib, ko'pincha me'yorlarning mazmuni oldindan emas, balki nizolarni ko'rib chiqish jarayonida belgilanadi. Bu holat esa tizimga moslashuvchanlik va holatga qarab huquqni aniqlash imkoniyatini beradi, biroq ayni vaqtda qonuniy aniqlik va prognoz qilinuvchanlik darajasining pastligiga olib kelishi mumkin.

XULOSA.

Ikkala tizim ham o'zining tarixiy shakllanishi, siyosiy modeli va iqtisodiy sharoitlaridan kelib chiqib, iste'molchi huquqlarini himoya qilishda turlicha yondashuvlarni taklif etadi. Roman-german tizimi ko'proq oldindan belgilangan kafolatlar, javobgarlik standartlari va ma'lumot berish majburiyatiga asoslangan bo'lsa, anglo-sakson tizimi esa shartnomaviy muvozanat, sud nazorati va tortishuv mexanizmlariga urg'u beradi. Shuningdek, anglo-sakson tajribasida davlat aralashuvi cheklangan bo'lib, norasmiy vositalar — ommaviy axborot, bozor bosimi, sinov xaridi (mystery shopping), kollektiv da'vo kabi mexanizmlar orqali himoya kuchaytiriladi.

Shu nuqtayi nazardan qaraganda, O'zbekiston uchun ushbu ikki huquqiy modelning afzalliklarini muvozanatli tarzda birlashtirish dolzarbdir. Masalan, roman-german tizimidagi normativ aniq belgilanganlik, kafolat mexanizmlari va axborot majburiyatini qabul qilish, shu bilan birga, anglo-sakson tizimidagi sud yondashuvi orqali yaratilgan iste'molchiga yo'naltirilgan talqin va moslashuvchan yondashuvlarni implementatsiya qilish mumkin. Ayniqsa, elektron tijorat sharoitida, platformalar orqali amalga oshiriladigan masofaviy bitimlar, raqamli kontent savdosi va axborot xavfsizligi sohalarida ikkala huquqiy tizimning eng samarali tajribalari asosida modernizatsiyalash zarur.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Zweigert, K. & Kötz, H., An Introduction to Comparative Law. 3rd edn. Oxford: Oxford University Press, 1998.
2. Markesinis, B. S., Unberath, H. & Johnston, A., The German Law of Contract: A Comparative Treatise. 2nd edn. Oxford: Hart Publishing, 2008.
3. European Union, Directive 2011/83/EU on Consumer Rights, 25 October 2011.
4. UK Parliament, Consumer Rights Act 2015, c.15.
5. Howells, G., Twigg-Flesner, C. and Willett, C., Consumer Protection Law, 2nd edn, Routledge, 2018.
6. Micklitz, H.-W., The Politics of Judicial Co-operation in the EU, Cambridge University Press, 2008.
7. European Union, Directive 2011/83/EU on Consumer Rights, 25 October 2011.
8. Weatherill, S., EU Consumer Law and Policy, 2nd edn, Edward Elgar Publishing, 2013.
9. Craig, P. and de Búrca, G., EU Law: Text, Cases, and Materials, 7th edn, Oxford University Press, 2020.
10. European Union, Directive 2019/770/EU on Digital Content and Digital Services, 20 May 2019.
11. Consumer Rights Act 2015 (UK), Part 1–2.
12. UCC §2-314. Implied Warranty: Merchantability; Usage of Trade (USA).
13. Federal Trade Commission (FTC), Truth in Advertising Guidelines, 2022.
14. Hodges, C., Delivering Dispute Resolution: A Holistic Review of Models in England and Wales, Hart Publishing, 2016.
15. Bürgerliches Gesetzbuch [BGB], §13.
16. Code civil (France), Articles L.212-1 et seq.
17. Bundesgerichtshof (BGH), Urteil vom 09.05.2006 – XI ZR 29/05.
18. Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011.
19. DGCCRF official site: <https://www.economie.gouv.fr/dgccrf>
20. Cafaggi, F. and Micklitz, H.-W. (2009). New Frontiers of Consumer Protection. Oxford University Press.
21. Kelsen, H. (1967). Pure Theory of Law. Berkeley: University of California Press.
22. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB), § 476
23. Code de la consommation, Art. L111-1
24. R. von. Der Zweck im Recht, 1877; Kelsen, H. Pure Theory of Law, 1934.

O‘ZBEKISTON — 2030: INNOVATSIYA, FAN VA TA’LIM ISTIQBOLLARI

III RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI MATERIALLARI
2025-yil, 10-iyul

Mas’ul muharrir: *F.T.Isanova*
Texnik muharrir: *N.Bahodirova*
Diszayner: *I.Abdihakimov*

O‘ZBEKISTON — 2030: INNOVATSIYA, FAN VA TA’LIM
ISTIQBOLLARI. III Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi
materiallari. – Toshkent: Scienceproblems team, 2025. – 49 bet.

Elektron nashr: <https://konferensiyalar.uz>

Konferensiya tashkilotchisi: Scienceproblems Team

Konferensiya o‘tkazilgan sana: 2025-yil, 10-iyul

ISBN 978-9910-09-222-0

Barcha huquqlar himoyalangan.
© Scienceproblems team, 2025-yil.
© Mualliflar jamoasi, 2025-yil.